

We komen vanuit het in 1894 aangelegde Wilhelminapark, ^[1] waarvan de vijvers nog overblijfselen zijn van de oude vestinggracht, en steken de Vierwindenbrug ^[2] over, genoemd naar de korenmolen die hier vlakbij heeft gestaan. De huidige brug is een vervanging van het houten bruggetje voor voetgangers en fietsers, dat aan het begin van de oorlog door de Fransen is opgeblazen. Bruggen waren een geliefd doelwit in oorlogstijd.

We steken hem over en gaan linksaf de Chassésingel op. Stroomopwaarts, want het water van de Boven-Mark wordt hier sinds het dempen van de rivier in 1942 ter plaatse van de Markendaalseweg, via de singels langs de oostkant, naar het noorden van het centrum gestuurd, waar het de singel verlaat en in noordelijke richting als bevaarbare rivier verder gaat. Ik wil eigenlijk langs het water lopen, maar het trottoir ligt alleen aan de kant van de huizen. Vandaaruit ervaar je niet het water, met de gele waterdotters, de afgemeerde bootjes en de groene oevers met hier een overdaad aan speenkruid. Bovendien staan er nog geparkeerde auto's tussen die mij de blik op het water ontnemen. Gelukkig ligt er tussen een hegje en de oever een door mensenvoeten gevormd paadje. Ik had er met mijn schoeisel al op gerekend. Hoe mooi zou het niet zijn als er langs de oever een mooi pad van halfverharding zou lopen. Ik begrijp dat er in het kader van het gemeentelijk plan 'Stad in het park' wat aan gedaan gaat worden: dubbele rijen bomen met een voetpad ertussen.

Onder de zilverlinden door lopen we in de richting van de Wilhelminabrug met zijn fraaie hekwerk. Net voor de brug kijken we nog even over de singel terug via de Vijverstraat ^[3] naar het door de bekende landschapsarchitect Leonard Springer ontworpen Wilhelminapark. Dit zijn de mooie zichtlijnen die een stad kwaliteit geven!

We kruisen de Nieuwe Ginnekenstraat. Het is een van de weinige straten waar de continuïteit niet door de singel wordt doorbroken. Het 30 meter brede profiel en de architectuur van de Wilhelminastraat en de Nieuwe Ginnekenstraat lopen naadloos in elkaar over.

We steken over en lopen langs de Marksingel ^[4]. Het voetpaadje is hier nog maar 30 cm breed. Hier worden duidelijk minder honden uitgelaten. Als ik langs de waterkant loop, wordt mijn blik altijd naar het water getrokken. Geboeid door de spiegeling van de zon en de wolken, de schaduwen van de bomen, de beweging in het water van de brasems en voorns en het jagende spel van de fuut en aalscholver. Ze vormen een schril contrast met de drukte en het verkeerslawaai aan de overkant.

We lopen naar een van de markantste punten op onze wandeling: het punt waar de Mark in de Singel uitmondt ^[5]. De linden langs de Marksingel stoppen hier en maken op dit punt plaats voor een groep monumentale treurwilgen, die ineens een heel landschappelijke sfeer uitademen. Hier moet de Mark een bocht maken. Op het eilandje dat ontstond tussen de Generaal van der Plaatstraat en het water, heeft architect Frans Mol een vijftal huizen gebouwd in de stijl van de Nieuwe Zakelijkheid, in de volksmond bekendstaand als de Rietveldhuizen. Het zijn de enige woningen die direct aan de singel grenzen. Het water van de Mark stroomde hier vroeger om deze punt naar de plek waar het samenvloeide met de Aa of Weerijns en langs het oude centrum via de haven zijn weg vervolgde richting Dintelsas, waar het in het Volkerak uitmondde. Maar sinds de demping van de rivier in 1941 ter plaatse van de Markendaalseweg gaat hier het meeste water rechtsaf en stroomt nog maar 10% onder de Hirdesbrug door.

Deze Hirdesbrug werd in 1905 aangelegd door de passementenfabrikant Hirdes met toestemming van de gemeente Breda voor 1 florijn. Later bleek de grond van Princenhage en Teteringen te zijn en had Breda er dus niets over te vertellen. Tot het slechten van de omwalling behoorde het gebied buiten de vesting tot de gemeenten Teteringen en Princenhage. Kennelijk waren na het slechten de grenzen nog niet overal even duidelijk. Onder aan de Hirdesbrug zien we de passages, die bij de bruggen zijn aangebracht, zodat diertjes die in de oever leven de brug kunnen passeren.

Wij steken de brug over en komen op een bijzonder stukje singel, de Generaal van Hamsingel, ook aangelegd door Hirdes, met op de hoek het markante Hirdeshuis met torentje. Door het smalle profiel, de gelijkwaardige bebouwing aan weerszijde en de afwezigheid van een doorgaande autoverbinding ontstaat er veel meer rust en intimiteit. De singel wordt een gracht die tussen de huizen door stroomt. De monumentale esdoorns staan hier niet keurig in het gelid, maar willekeurig half in het talud. Aan de overkant groeit langs de oever een stevige kraag riet.

Ineens gaan mijn gedachten naar de haven, waar ze onder het mom van het project 'green quays' experimenteren om de kades en de haven te vergroenen en bomen uit ronde gaten in de gemetselde kademuur laten groeien. Alsof de haven in een historische binnenstad een stukje Giethoorn moet worden. Als je het maar een Engelse naam geeft, lijkt het ineens aanvaardbaarder. Houd de singels groen en laat de haven een historische uitstraling behouden! Zet de bomen er in dubbele rijen langs, zoals dat hoort in een historische binnenstad!

Over het paadje langs het talud lopen we onder de mooie esdoorns naar de Balfortbrug [6]. Een brug met geschiedenis, want op 23 december 1944, de oorlog was toen in Breda al afgelopen, viel er alsnog een bom op. Geen Duitse, maar afkomstig van Engelse vliegtuigen die achternagezeten werden door de Luftwaffe en gewicht kwijt moesten om sneller te kunnen vliegen. Twintig Bredanaars moesten het met de dood bekopen. De singel oogt hier niet als een barrière, maar verbindt de Balfortstraat en de Godevaert Montensstraat, die vloeiend in elkaar overlopen. Dit is het enige plekje waar dat op deze schaal gebeurt.

Via de Balfortbrug verlaten we deze intieme plek en lopen door naar de Irenebrug [7]. Eigenlijk is dit het eindpunt van de Mark. Aanvankelijk boog hij een beetje naar rechts over de Markendaalseweg langs het exercitieterrein van de veldartillerie, richting haven. Maar na de demping van de rivier in dit stuk van de Markendaalseweg, buigt de Mark nu naar links en gaat vanaf hier verder als singel. Hier kwam ook een tak van de Aa of Weerijts uit. In het begin van de 16e eeuw stond er de oudste volmolen van Nederland om de wol te vollen (bewerken) voor de lakenindustrie. In de verbreding die op dit punt was ontstaan, werd met hekken een militaire zwemplas afgezet. Lange tijd liet de waterkwaliteit te wensen over, maar in 2014 was het kennelijk weer van een dusdanige kwaliteit dat op 10 augustus de eerste Singelzwemtocht georganiseerd werd. Van de 300 deelnemers waren er 40 die daadwerkelijk de 7,5 kilometer rondzwommen. Breda had er weer een evenement bij.

We steken de Irenebrug over en kijken uit over het terrein van de voormalige Seeligkazerne met de parachuteloods en de 'witte huisjes'. Eén van de 3 militaire terreinen binnen de singels. Als je op de topografische kaart van Breda kijkt waarop de situatie uit 1904 is afgebeeld, zie je tot je verbazing dat de 3 militaire terreinen samen de helft beslaan van het grondgebied langs de binnenkant van de singels. Dat frustreerde in 1873 Frederik Willem van Gendt, de ontwerper van het plan van uitleg, enorm bij het maken van een organisch plan voor de stad binnen de singels. Later op onze wandeling zal ik er meer over vertellen.

Gelukkig is dit Seeligterrein van zijn militaire functie ontheven, zodat er ruimte komt voor nieuwe ontwikkelingen, zoals het doortrekken van de Mark over dit terrein om weer aan te sluiten op de heropende haven. Het Markwater kan dan weer dóór de stad stromen! In de nieuwe ontwikkeling voor dit terrein is ook de aanleg van een park gepland. We kunnen dan hier oversteken om aan de binnenzijde van de singel onze weg te vervolgen. Nu moeten we nog de buitenring volgen langs de Vredenburgsingel, wel over een voetpad van halfverharding dit keer, begeleid door lindenbomen. Het talud is hier breder en flauwer. De vleugelnoten [8] die hier verspreid in staan, geven een landschappelijker beeld. Gecombineerd met de lagere verkeersdruk is dit een aangenaam stukje.

Halverwege de Vredenburgsingel kunnen we de Arsenaalbrug over en vervolgen we onze wandeling langs het Arsenaalpad. We lopen over het paadje door de brede vlakke oever, waarin een rij monumentale kastanjabomen en een enkele solitair staan, naar de plek waar de Aa of Weerijts na de slechting van de omwalling in de singel uitmondt. Hier op de hoek in het plantsoentje [9] staat onder 6 platanen een niet onverdienstelijk bronzen beeld op een 2 meter hoge sokkel van composiet. 'De Kringloop' heet het beeld van de Bredase beeldhouwer Hein Koreman. Zou het symbolisch zijn voor de kring die wij nu lopen? De moeite waard in ieder geval om even bij stil te staan.

Vanaf de Bernardbrug kijken we natuurlijk uit over de 'Brede Aa', die hier met zijn afmetingen zijn naam eer aandoet. We steken de Beatrixbrug dwars over en vervolgen onze weg langs de Sluissingel over het zandpaadje onder de dicht op elkaar staande monumentale bomen. We passeren daarbij het voormalige gerechtsgebouw, een voorbeeld van structuralisme in de architectuur. Sterk verwant aan exponenten van die stroming zoals het Burgerweeshuis in Amsterdam van Aldo van Eijck en

Centraal Beheer in Apeldoorn van Herman Hertzberger. Het gerechtsgebouw oogt complex en laat het verschil in tijdsbeeld en architectuur zien met het nieuwe gebouw dat we op onze singelwandeling zullen tegenkomen. Maar onze blik wordt getrokken door de bomen aan de overkant: de grauwe abeel met zijn bijzondere grijsgroene stam [10]. Natuurlijk ook door de markante Annakerk op de hoek van de Weerijssingel en de Haagweg, in 1900 gebouwd door Joseph Cuypers en in 2002 prachtig tot kantoor verbouwd door Oomen Architecten uit Breda. Een van de eerste herbestemmingen van een kerk.

We zijn aangeland bij de Haagpoortbrug [11], in de volksmond de Simonsebrug. Tot 1966 lag hier een prachtige brug uit 1928, waarvan de vier hoeken gemarkeerd werden door mooie beelden van de uit Princenhage afkomstige Amsterdamse-schoolkunstenaar Theo van Rijn. Samen met muurtjes en lantaarns vormden ze een fraai geheel. Maar helaas ging dit ensemble bij de bouw van de nieuwe brug teloor, zoals zoveel moois in Breda. Onlangs zijn de beelden teruggeplaatst in de middenberm van de brug met muurtjes en een bank. Een bijzondere plek voor ons om eens even uit te rusten.

We vervolgen onze weg langs de Nijverheidssingel. In contrast met de verkeersdrukke aan de overkant op de Tramsingel, is het hier heerlijk rustig. De zware kastanjabomen zorgen samen met de bomen die over de tuinmuur van het klooster van de minderbroeders Kapucijnen reiken, voor een weldadige groene sfeer. Bij zo'n muur vraag je jezelf altijd af hoe het er aan de andere kant uitziet. Ik kan me niet bedwingen, pak mijn telefoon en kijk even op Google Earth. Ik zie een enorme, prachtige tuin, die het hele gebied tussen de Nijverheidssingel en de Schorsmolenstraat bestrijkt. Volledig ommuurd. Even heb ik een droom dat de muur er niet zou staan. Wat zou dit prachtige groengebied deze plek dan volledig veranderen. Maar de stilte van de 'patersmuur' heeft ook zijn bekoring.

Als ik erlangs wandel, vraag ik me af waarom dit eigenlijk de Nijverheidssingel heet. Dat hebben we te danken aan stadsarchitect A.J.F. Cuypers, die in 1874 vond dat deze singelvaart geschikt was voor fabrieken en leg- en losplaatsen. Er moest wel een draaibrug komen bij de oude gasfabriek om ervoor te zorgen dat hier schepen konden afmeren. Tot de jaren vijftig legden die hier aan. De nijverheid vond vooral plaats in het tweede gedeelte van deze singel, waar sinds 1883 het complex van de chocoladefabriek De Kwatta is gevestigd. De chocoladerepen waren zo vermaard dat Kwatta een generieke naam werd voor een chocoladereep. In 1979 werd het complex afgebroken. Aller ogen waren niet langer gericht op Kwatta.

Maar voordat we daar zijn, steken we eerst de Schorsmolenstraat over. Deze plek bij de Lunetbrug [12] wordt erg gedomineerd door 'nieuwe' bebouwing en een weinig aantrekkelijk ruimtelijk beeld, waar je je als wandelaar niet echt prettig voelt. De Lunetbrug is genoemd naar Lunet B, het enige overblijfsel van de oorspronkelijke verdedigingswerken, dat ligt achter het brandweergebouw aan de overkant. Het is eigendom van N.V. Stadsherstel die er een glazen doos overheen bouwde en dat in gebruik is als kantoor.

We vervolgen onze weg langs het tweede deel van de Nijverheidssingel. Het voormalige Kwattaterrein is in de jaren na de sloop volgebouwd met woningen en appartementen. Links wordt ons de blik op de singel ontnomen door de twee verdiepingen hoge drijvende huizen, met houten hokjes op de oever voor de berging van de fietsen en dergelijke [13]. Nieuwsgierig kijk ik in de nota 'Uitvoeringskader Binnensingels' van de gemeente wat hiermee de plannen zijn. Maar helaas, wel over hoe de kleine roeibootjes afgemeerd moeten worden om een rommelig beeld te voorkomen, maar over drijvende woningen in de singel is niets te vinden. Waarom geen echte woonboten zoals in steden als Zwolle, waar ze iets toevoegen aan het historisch beeld? En geen hokjes op de kant natuurlijk! Maar de gemeente is hier wel begonnen met de herinrichting van het profiel, er is een pad van halfverharding met aan weerszijde bomen.

We zijn aangekomen op de hoek bij de Prinsenkade [14], het punt waar het singelwater links verder gaat als rivier de Mark en rechts naar het Spanjaardsgat en de haven. Het is jammer dat deze belangrijke kruising van waterwegen, waar vroeger het voormalige bastion De Batterij de blikvanger was, nu wordt gedomineerd door de uit ca. 1960 daterende 'nieuwbouw' van de KMA, een exponent van de architectuur uit die tijd. Zo vormt een rondje langs de singels ook een staalkaart van architectonische uitingen gedurende de geschiedenis van Breda.

Voordat we de Trambrug oversteken naar de Academiesingel, kijken we natuurlijk even over het water naar het Spanjaardsgat en de Haven met een prachtig zicht op de toren van de Grote Kerk, die boven het witte voormalige belastingkantoor uitsteekt.

Als we over de academiesingel lopen, wordt de blik getrokken naar het KMA-terrein ^[15], het tweede en oudste militaire terrein op onze wandeling. Hoewel het gebied bijdraagt aan de groene ruimtelijke beleving van dit deel van de singel, biedt het terrein door de vele bouwfases vanaf de 13^e eeuw, in diverse architectuurstijlen en de aanleg van sportterreinen aan deze zijde van het complex een rommelig beeld. In de singel liggen de boothuizen van de cadetten roeivereniging Dudok van Heel, die zelfs tot het beschermd stadsgezicht behoren. De grote animator uit de beginjaren (1905), kapitein Abraham Dudok van Heel, had als leus "Activez et frappez toujours". Dat was niet tegen dovemans oren gezegd, want sommige leden kwamen zelfs uit op wereldkampioenschappen en Olympische Spelen.

We wandelen verder in de richting van de door architect Aldo Rossi ontworpen 18 meter hoge vuurtoren 'Lighthouse'. Het idee hiervoor is geboren toen Rossi in 1985 exposeerde in cultureel centrum de Beyerd. Hij was in die tijd erg bezig met vuurtorens en Breda kon kennelijk niet achterblijven. Het was bedoeld voor het Wilhelminapark, maar na protesten uit de buurt is hij naar deze plek verhuisd. Ook hier een beetje met de haren erbij gesleept. Misschien is er in het plan voor het nieuwe havenkwartier een passender plaats te vinden. Op dit punt in de singel komt de kasteelgracht uit, die rondom het kasteel loopt en bij het Spanjaardsgat in de haven stroomt. Niet bij het Spanjaardsgat zoals vaak verteld wordt, maar vanuit deze plek van deze kasteelgracht wist Adriaan van Bergen met zijn turfschip wat soldaten af te zetten om in 1590 prins Maurits een handje te helpen bij de bevrijding van Breda.

Het aangrenzende park Valkenberg, de vroegere tuin van het kasteel, waar door de kasteelheer de valkenjacht werd bedreven, is absoluut de mooiste plek op onze wandeling langs de singels. Nadat in 1881 het stadspark door het Rijk aan de stad was overgedragen, werd in 1886 door de uit Leuven afkomstige landschapsarchitect Lieven Rosseels het park in Engelse landschapsstijl aangelegd. In de loop der tijd groeide het dicht en verloor het zijn allure van weleer. Onlangs is het prachtig opgeschoond en gerestaureerd met oog voor de aanwezige historische waarden, maar met een eigentijdse visie. Terecht werd het in 2010 genomineerd als 'beste openbare ruimte van het jaar'. Bij de bouw van het nieuwe station en de upgrading van de Willemstraat is ook de verbinding hier met het Valkenberg aangepakt ^[16]. Het was een gouden greep om het stuk weg tussen park en singel weg te halen en het park tot de singel door te trekken. Ineens sluit alles logisch aan. De fraaie Willemsbrug uit 1939 vormt nu de entree tot het park.

De route door het park vormt een schitterende toegang naar het oude centrum. Maar wij waren met een wandeling langs de singels bezig, dus nadat we nog even het beeldverhaal op het architecturale Nassaumonument uit 1904 bekeken hebben, gaan we in het park meteen linksaf langs het water richting Seeligsingel en passeren daarbij nog een mooi openbaar toilet, uitgevoerd in cortenstaal met daarin geponste bladmotieven. Zo mooi kan straatmeubilair ook zijn!

Van hieruit heb je een fraai zicht door de toegangspoort op de Sophiastraat. Hij ligt precies in de as van deze poort en sluit zo mooi aan op het Valkenberg. Nu ervaar je pas de schoonheid van deze boulevard. We nemen de Seeligsingel met op de hoek het witte kantoorpand, dat prominent gericht staat op het Valkenberg en waar in de voortuin het beeldje 'Lady Sophie' sinds 1993 naar het park zit te turen.

We lopen over de Seeligsingel met zijn statige herenhuizen en een rij grillig gevormde paardenkastanjes. Als ik naar het riet langs de oever kijk, vliegt er ineens een ijsvogel op. Vol ongeloof blijf ik zijn schitterende helblauwe rug volgen, totdat hij een eind verder weer bij een rietpol neerstrijkt. Wat een prachtig vogeltje.

Als we de Mauritsingel opgaan, heb je het gevoel, ja, zo hoort het: langs het water een dubbele rij lindenbomen met een wandelpad daartussen.

We komen bij de Nieuwe Boschstraat ^[17]. Deze brede boulevard gaat over in de smallere Boschstraat, vroeger een van de drie toegangswegen tot de oude stad. De intieme singelsfeer

gaat op deze kruising verloren, ook omdat de bomen op de aansluitende Nassausingel zijn gerooid, waardoor je de continuïteit mist. Maar dit is kennelijk gebeurd in het kader van de herinrichting van de singels, want er ligt een keurig voetpad met aan weerszijde jonge boompjes. Lopend over deze Nassausingel wordt de blik gevangen door het uit 1923 daterende monumentale gebouw waarin vroeger het Sint- Ignatiusziekenhuis gehuisvest was. Dit monument van katholieke charitas is ontworpen door het architectenbureau Gebroeders Oomen, mijn opa dus. Het heeft de tand des tijds meer dan doorstaan. Thans is het in gebruik bij het Florijn College, dat het onder de sloophamer vandaan gehaald heeft, zodat het voorlopig voor langere tijd deze kruising bij de Nassaubrug kan markeren.

Er recht tegenover aan 'onze' kant van de singel staat nog zo'n markant icoon van de stad, de in 1885 geopende koepelgevangenis de Boschpoort [18]. Een bouwwerk in neorenaissancestijl. Het is ondertussen van zijn functie ontheven. Er wordt nagedacht over een zinvolle bestemming en een betere integratie van het complex in zijn omgeving bijvoorbeeld door de gevangensmuren te slopen om zodoende het terrein te ontsluiten. De Molenleij, die langs het Ignatiusterrein stroomt, komt hier in de singel uit.

Dit is het punt om iets over de slechting van de omwalling te vertellen. Breda was in het bezit van een uitgebreide gordel van vestingwerken voor de verdediging van de stad en om het water van de Mark, Aa of Weerijds en Molenleij af te voeren. In 1863 werd voor Breda de Kringenwet versoepeld en in 1869 volgde de opheffing van de vesting. Eindelijk kon er iets gebeuren aan het nauwe keurslijf waarin de stad zich bevond, het slopen van de omwalling. Het ministerie van Oorlog wenste na de sloop verschillende gronden binnen en op de voormalige hoofdgracht te reserveren. Van Gendt had in 1870 een plan voor de ontmanteling gemaakt, maar dat moest in 1872 flink bijgesteld worden toen bleek dat het ministerie, naast een aanmerkelijk stuk grond bij het oude arsenaal ook een enorm groot stuk wilde reserveren aansluitend aan de Kloosterkazerne en kazerne De Lange Stallen. Dit maakte een goede en doelmatige stadsontsluiting en de aanleg van een stelsel van concentrische singelwegen onmogelijk. Het militaire terrein, later Chassékazerne genoemd, strekte zich uit vanaf de Koepel waar we nu staan, tot de Vierwindenstraat, waar we onze wandeling zijn begonnen. Een immens groot terrein, dat een blokkade vormde voor een organische ontwikkeling van de stad. Pas in 1951 lukte het burgemeester Claudius Prinsen om een stuk van het Chasséterrein te verwerven voor de aanleg van de naar hem genoemde laan. De weg die de Claudius Prinsenbrug [19] met het Kloosterplein verbond, werd precies in de zichtlijn op de toren van de Grote Kerk gesitueerd. Later werd hij doorgetrokken als uitvalsweg voor het autoverkeer van Breda richting Tilburg. De laan werd aangelegd als een 'park way'. Het had een parkachtige allure, omdat het dwars door het oude Brabantpark is aangelegd en er veel bomen en struiken bleven staan. Het gebied rond de Poolse kapel en ook de hoek aan de overkant dragen bij aan de monumentale parkachtige indruk, die tot de singel doordringt.

Het Chasséterrein waar we langslopen, is overgebleven tussen de Koepel en de Claudius Prinsenlaan. Het is een groot kaal parkeerterrein. Eigenlijk onaanvaardbaar op zo'n prominente plek in de stad. Voorstellen voor ontwikkelingen zijn welkom bij de Gemeente, heb ik begrepen. Ik hoor zelfs rondzingen dat dit een van de hoogbouwlocaties zou kunnen zijn. Dat lijkt mij ter plaatse van deze entree naar de stad, waarbij de toren van de Grote Kerk hier de zichtlijn bepaalt, geen goede keuze. Deze concurrentie moeten we vermijden. Natuurlijk wel meteen even dat detonerende bowlinggebouw vervangen!

Die ontwikkeling heeft ondertussen wel plaatsgevonden op het stuk terrein dat 25 jaar geleden onttrokken is aan zijn militaire functie, het Chassépark. Waar voorheen een militaire campus was met exercitieterrein en een renbaan, die zelfs als landingsbaan voor vliegtuigen gebruikt is, kon nu een woonwijk ontwikkeld worden. Je kunt je dan de stedenbouwkundige vraag stellen waar je voor kiest. In de geest zoals Van Gendt het in 1870 bedoeld had, of een eigentijdse invulling die aansluit bij de structuur van de historische binnenstad. Architect Rem Koolhaas deed geen van beide. Hij zette het thema militaire campus om in een wooncampus. Een thema dat conflicteert met de structuur van een historische stad, en dat geldt ook voor de schaal en de hoogte. In een historische stad vormen de gebouwen de buitenruimten zoals straten en pleinen. Bij het campusmodel gebeurt het omgekeerde, daar staan de gebouwen in de ruimte. Wat overblijft is restruimte tussen de gebouwen. Dat is voor een ruimtelijk kwetsbare stad als Breda arbitrair. Het heeft grote invloed op zichtlijnen uit de omgeving.

Maar aan de singelzijde van het Chassépark spelen de bomen wel mee in de groenbeleving, zij het dat er ook nog een tussen staat van cortenstaal, genoemd 'Plantman' [20], een sculptuur van Huub en Adelheid

7

Kortekaas. Samen met de groene oase van het Wilhelminapark met nog een icoon, de watertoren uit 1893, vormt dit alles een waardige afsluiting van onze wandeling langs de Bredase singels.

Terugkijkend vormen de singels voor de stad een belangrijk structurelement op het gebied van groen en water, maar vormen ze ook een 7,5 kilometer lang lint waar groen, water, fauna, geschiedenis, cultuur, architectuur, stedenbouw, kunst en recreatie aan elkaar geregen worden.

Dat maakt een wandeling langs de singels zeer de moeite waard!